

Философска мисао владике Николаја Велимировића о рату и Европи

УДК 929 Велимировић Н.: 355.01(4)

Мр Зоран Милошевић

Владика Николај Велимировић, несуђени официр, завршио је богословски факултет и докторирао из филозофије (Енглеска) и теологије (Швајцарска). У Првом светском рату водио је српску пропаганду на Западу (Енглеска и САД), заједно са М. Пупином.

Европа није с одобравањем гледала на ослободилачке ратове балканских православних народа (при чему се молила „Свемогућем да да победу отоманском оружју“), а касније је покушавала да их на сваки начин пороби, правдајући се страхом од панславизма. Владика Николај доказује у својим радовима да је то полазна тачка и константа њеног целокупног каснијег односа према Србима. О рату је писао у више дела, али су његови ставови најбоље презентовани у књизи „Рат и Библија“.

Живот и дело

Владика Николај Велимировић родио се у селу Лелићу, близу Ваљева (шабачко-ваљевска епархија Српске православне цркве), 1880. године.

После основне школе завршио је гимназију. После гимназије, Никола је хтео да се упише на војну академију (нема сумње да је и материјална сиромаштина била један од главних чинилаца одлучивања), али га је лекарска комисија лако одбила јер је био ситан телом и узак у грудима. Тек после тога уписао се у београдску богословију. И поред тога, владика је неизмерно волео војску, српску војску, и често је говорио у прилог војске, а његово дело *Рат и Библија* спој је философије и љубави према народу и племенитих осећања према онима који се баве одбраном отаџбине. И један од његових доктората био је везан за војску, односно једну битку у Бококоторском заливу.

И у богословију је с муком примљен! На пријемном испиту код епископа показало се да Никола има слаб слух за певање, па још када га је епископ видео онако малог, без обзира на све богатство његове душе, рекао је: „Шта ће нам овај? Зашто да шаљемо ово слабуњаво дете? Неће издржати тамо, умреће, те ћемо узалуд бацати паре“.¹ Међутим, дете се није поколебало, и било је примљено.

Никола је у богословији постигао много шире образовање од онога које је школовањем било предвиђено. Са ретком обдареношћу ума сједињавао је исто толику марљивост. Тада је проучио Толстоја, Достојевог, Шекспира, Пушкина, па и Маркса, и многе друге светске и домаће писце и философе, „упијајући знање као сунђер воду.“² Потом је школовање наставио у Русији, Немачкој и Швајцарској, где је стекао докторат из теологије на старокатоличком универзитету. Када је завршио студије у Берну, Бернски универзитет му је понудио, због његовог великог знања и ерудиције, место уредника угледног часописа „*Revue internationale de Theologie*“, који је излазио на три језика, али он то није прихватио.³ После краћег боравка у Енглеској, постављен је за суплента Богословије „Свети Сава“ у Београду као свештеномонах (1911). Тада је отпочео беседнички, књижевни и мисионарски рад, а по првим својим беседама прочуо се широм Србије.

За време Првог светског рата српска влада га је послала у Енглеску и САД да блокира утицај аустроугарске пропаганде, што је, заједно са Михаилом Пупином, и постигао. „Историјска наука још увек није на одговарајући начин указала на то каква је и колика његова стварна улога у Првом светском рату и у ширењу и реализацији *југословенске идеје*“.⁴ Мало је познато, пише Радован Биговић, или чак непознато, да је он тада био један од најватренијих поборника *југословенске идеје*. Прво, идеја словенофилства, која га је привлачила као магнет; друго, свест о јединству културног простора јужнословенских народа, посебно језичка блискост; треће, национални и ослободилачки покрети, црквена и државна политика ондашње Србије, томе су, свакако, дали свој допринос.

Идеју славјанофилства Николај је преузео од руских мислилаца, посебно од Достојевог и Хомјакова, па се словенофилске идеје налазе у многим његовим делима. Ипак, најсажетије их је изнео у мањем спису *Сан о словенској религији (сањан целог живота)*. Будућу заједничку словенску земљу видео је као „широки океан“. Она треба да буде утемељена на религији, а не на науци, уметности и економији. Религија, која би била основна кохезиона и интеграциона сила словенске државе, треба да има три карактеристике: *светост, саборност и апостолство*.⁵

¹ Архиепископ Јован бриселско-шангајски и западноевропски, у књизи протосинђела Артемија (касније епископа) *Нови Златоуст*, Београд, 1986, стр. 41.

² Епископ Атанасије (Ракита), *Патрологија*, од 1. до 20. века, необјављен рукопис.

³ Радован Биговић, *Од свечовека до богочовека*, „Рашка школа“ Београд, 1998, стр. 29.

⁴ Исто, стр. 32.

⁵ Исто, стр. 32–33.

У својим беседама *Изнад греха и смрти* Николај је југословенску идеју још дубље засновао. Словенско уједињење (првенствено мисли на Јужне Словене) могуће је само у Христу, јер ти народи још у својим генима носе свесветску идеју љубави.⁶ Истовремено, у том периоду Николај је био зачетник и екуменске идеје о уједињењу православних и римокатолика, о којој се, у то време, није говорило међу римокатолицима.

Углавном, његов рад, мисионарски, дипломатски и сваки други, високо је цењен међу савезницима. „За српску и југословенску ствар, по мишљењу начелника енглеске армије, тада је 'отац Николај био трећа армија'“.⁷ А његов пријатељ и сарадник Михаило Пупин, осврћући се на његов рад, рекао је: „Оно што је у средњем веку за Србију учинио Свети Сава пред иностранством, то је ових дана учинио Николај пред Англосаксонцима“.⁸ У том периоду Николај се посебно зближио с Англосаксонском епископалном црквом. Њима су се нарочито допадале његове идеје о уједињењу свих хришћанских цркава. Колико је у Лондону био омиљен показује и чињеница да је често позиван да држи предавања у Оксфорду.⁹

По завршетку рата изабран је за епископа жичке епархије. Ускоро је пошао у охридску епархију, одакле се, после више година, поново вратио у жичку епархију. Боравак у Охриду заправо је преломни тренутак, када се рађа „други Николај“. „У овом другом периоду свога живота, Николај отура од себе и свог народа разне облике туђинштине и површног западњаштва. Њега у целини обузимају и прожимају топле струје Православља, одушевљава га и плени прекрасни и спасоносни лик Христов и црквенонародна делатност Светога Саве“.¹⁰ Од Николаја генија започиње Николај светитељ.¹¹

За време Другог светског рата, према исказу генерала фон Лера, лично је Адолф Хитлер наредио да се ухапсе патријарх СПЦ Дожић, митрополит Зимоњић и владика Николај Велимировић.¹² Крај рата провео је у концентрационом логору Дахау, где је и написао своје чувено дело, посвећено Европи, *Говори српском народу кроз тамнички прозор*. После слома нацистичке Немачке пошао је у Америку, где је и умро 18. марта 1956. године (у руском манастиру св. Тихона).

⁶ Н. Велимировић, *Изнад греха и смрти*, Сабрана дела, књ. VI, стр. 308.

⁷ Р. Биговић, *исто*, стр. 36.

⁸ *Исто*.

⁹ *Исто*, стр. 38.

¹⁰ Протосинђел Артемије, *исто*, стр. 14.

¹¹ *Исто*.

¹² „Фирер је своје генералу фон Леру ставио до знања да се међу Србима као највећи непријатељ Немачке мора сматрати врх Српске православне цркве. Посебно је Хитлер споменуо патријарха Дожића, митрополита Зимоњића и владика Николаја“ (видети: Данко Поповић, *Синан-паше у српској историји*, „Глас цркве“, Шабац, 2/1989, стр. 24; Никола Милошевић, *Жртве нацизма и комунизма*, „Глас цркве“, Ваљево, 3/1991, стр. 47–48; Хитлер је лично издао наређење да се ликвидира епископ Николај Велимировић, „Глас цркве“, Шабац, 3, 1987, стр. 35–36.

Најпознатија дела владике Николаја су: *Религија Његошева* (1911), *Беседе под гором* (1912), *Изнад греха и смрти* (1914), *Молитве на језеру* (1922), *Нове беседе над гором* (1922), *Мисли о добру и злу* (1923), *Охридски пролог* (1928), *Омилије I–II* (1925), *Рат и Библија* (1931), *Вера образованих људи* (1931), *Царев завет* (1933), *Емануил* (1937), *Духовна лира* (1938), *Номологија* (1940), *Земља недођија* (1950), *Жетве Господње* (1952), *Касијана, Песме молитвене* (1952), *Диван* (1953), *Песме Богу и роду* (1956), *Први Божји закони и рајска пирамида и Једини Човекољубац*, штампане посмртно 1958. године. Његова непотпуна сабрана дела обухватају око 9.000 страна.

На енглеском језику су му штампана, између осталог, следећа дела: *Living Church* (*Жива Црква*), *Serbia in Light and Darkness* (*Србија у светлости и тами*), *The Soul of Serbia* (*Душа Србије*) и *Gusle* (све за време Првог светског рата), *Cateshism* (*Катихизис*), *The Universe as Sign and Symbol*, *The Life of St. Sava* (*Живот Св. Саве*). На немачком језику штампано је дело *Die Auferstehung* (*О васкрсењу*) итд.¹³

Други о Николају

Нема сумње да је владика Николај био занимљива и значајна личност, иако га немачка теолошка школа потцењује и умањује његов значај¹⁴ (што и није чудно). Поред Немца Томаса Бремера, теолога Римске цркве, и нациста, против њега је била и Комунистичка партија, која га је прогласила „ратним злочинцем“¹⁵ иако је евидентно да није

¹³ Димитрије Најдановић, *Владика Николај*, „Глас цркве“, Ваљево, 3/1991. стр. 11. Упоредити: *Православни мисионар*, Београд, 3–6/1995, стр. 78–84.

¹⁴ Немачки римокатолички теолог Томас Бремер, *Вера, култура и политика, Еклезијална структура и еклезиологија у Српској православној цркви у XIX и XX веку* („Градина“/ЈУНИР, Ниш, 1997, стр. 111) први је делатник на тој тези. Међутим, то није никаква новост. Сличну судбину доживео је и Св. Сава. Први римокатолички теолог, од кога је потекла бујица срамног и потцењивачког односа према утемељивачу новије српске културе и просвете, био је доминиканац Фрањо Рачки (видети: Атанасије Јевтић, *Богословље Св. Саве*, Св. Симеон Мироточиви, Врњачка Бања, 1991, стр. 8–9). Исту судбину имао је и историчар, војник и богослов Милош С. Милојевић (заступник руске историографске школе међу Србима), кога је немачка историографска школа толико оцрнила да је његова научна рехабилитација још увек у току. О томе Р. Биговић пише: „Српска историографија и историософија имале су за циљ, све до Илариона Руварца, да буде и оживљавају народну традицију и предање. У овом периоду оне су потпале под снажан утицај немачке историографије. Историја постаје позитивна наука која обара народне традиције уколико се оне не могу поткренити историјским чињеницама“ (Р. Биговић, *Од свечовека до богочовека*, исто, стр. 17).

¹⁵ У српској политиколошкој мисли, посебно оној која обрађује Православље и десне политичке идеје, веома се често говори о томе да су комунисти радили у корист Римокатоличке цркве. Наиме, сви српски теолози који су указивали на одговорност Ватикана за савремена догађања на Балкану били су или убијени или проглашени ратним злочинцима. Пример такве комунистичке делатности је и декан Богословског факултета СПЦ у Београду Радосав Грујић, који је проглашен ратним злочинцем, а као доказни материјал узета је његова књига *Политичко-верска активност Ватикана на Балкану*. Ново издање те књиге, са копијом пресуде и „доказа“ објавила је „Слободна књига“, Београд, 1998. Нове доказе да се у Србији смишљено ради (у неким социјалним

учествовао у рату (све време је био у интернацији, тј. у концентрационом логору).

Епископ Николај је осим у Србији, посебно цењен у Енглеској и Сједињеним Државама. Већ приликом Николајевог боравка у Енглеској, за време Првог светског рата, врата му је отворила Англиканска црква, као и универзитети. Професор лондонског универзитета др С. Р. Веле о Николају је рекао: „Знамо да је епископ Николај Велимировић изузетан тумач Православља и историје свога српскога народа. Знамо да је оригиналан мислилац, који подстиче инспирацију и активност. Међутим, он поседује и нешто изузетно, лично и оригинално. Поседује редак дар практичне примене идеала у животу“.¹⁶

У Америци је Николајев рад толико цењен да је Представнички дом САД усвојио и посебну резолуцију – саучешће српском народу поводом смрти владике Николаја. Текст Резолуције гласи:

„Репрезентативни (Представнички) Дом Сједињених Америчких Држава је примио са дубоком жалошћу смрт Епископа Николаја, највећег сина нашег достојног Српског савезника у два светска рата, и духовног вођу Српског народа у Југославији.

*„Представнички Дом овим упућује саучешће Српском народу због губитка свог великог Духовног вође и достојног (заслужног) сина“.*¹⁷

Поштовање дела и личности владике Николаја деле и српски православни свештеномонаси. Они се, заправо, труде ко ће да изговори лепшу и прецизнију реч, што звучнији назив када се помиње владика Николај. Тако професор Богословског факултета Р. Биговић, када говори о владици Николају, користи појмове: „Свети Божји угодник“; „боговидац“ и „тајновидац“. За њега, „Николај је увек млад и нов. Никад исти. Увек актуелан и савремен“. „У Цркви је примљен као свечовек, светитељ, свети Божји човек и за то нису потребни никакви нови докази“.¹⁸ *Николај је наш старозаветни Јов, пророк Јеремија, Јован Крститељ, Златоусти – највећи храм и апостол!*¹⁹ Посебно је интересантна следећа оцена, пошто је владика Николај 1927. године предвидео нови светски рат, што је и објавио у својој књизи *Рат и Библија*. Биговић о томе пише: „О будућим догађајима тачније је

слојевима од стране Римокатоличке цркве), на пропаганди дао је Владисав Панић у свом раду *Психолошка анализа доживљавања и поимања израза „Византија“ и „византијска култура“ у студентској популацији*, у зборнику, *Српска Византија*, Дом културе Студентски град, Београд, 1993. стр. 254-256. Он је дошао до емпиријских података да 78 одсто студената у Србији има позитиван и 22 одсто негативан став према тим појмовима. Интересантно је да 30 одсто студената уметности у Београду има негативан и одбојан став према византијској култури. *Зашто је то тако?* Панић сматра да разлога има више: један је деловање Римокатоличке цркве, а други недовољно артикулисана одбрана (упоредити: Жан-Пол Бес, *Римокатоличка црква и Срби од 1880-1913. године*, „Свети Кнез Лазар“, Призрен, 1/1996).

¹⁶ Николај политички мислилац и агитатор, Сабрана дела, ср. 743.

¹⁷ Резолуција, „Глас цркве“, Шабац, 2/1987, стр. 28.

¹⁸ Радован Биговић, *Слово о владици Николају*, „Глас цркве“, Ваљево, 3/1993, стр. 19.

¹⁹ Исто, стр. 20.

говорио него сами учесници тих догађаја“.²⁰ Због тога сматра да се у Николају оваплотио Христос, наставили апостол Павле, Јован Златоусти и свети Сава, и продужили Достојевски и Његош.²¹

За протојереја др Димитрија Најдановића епископ Николај је одмах иза светог Саве: „Од Светог Саве до данас Срби у овом погледу нису имали већег учитеља и просветитеља од Владике Николаја“,²² а за Војина Марковића Николај је за Србију оно што је Његош за Црну Гору.²³ За српске епископе Николај је светац, иако званично није проглашен.²⁴ За владика жичког Стефана Николај је „Највећи Србин и муж наше савремене историје“,²⁵ за владика Лаврентија Николај је „други Христос“,²⁶ а за митрополита Амфилохија Николај је „Златоуст Српски“,²⁷ светац који је добио име *Св. Николај Охридски и Жички, нови Просветитељ Српски*.²⁸ Најуждржанији у оцени Николаја свакако је патријарх српски Павле, за кога је он „велики сарадник Божиј“.²⁹ У Шабачко-ваљевској епархији сада се слави као *Божји угодник*.³⁰

О филозофској мисли епископа Николаја

Своју филозофију владика Николај није излагао у кохерентним списима. Напротив, жанровски они су веома различити, а реч је о студијама, есејима, беседама, расправама (полемикама), приказима, писмима, молитвама и песмама. Писао је у различитим местима, историјским и културним условима, реагујући на бројне изазове, у свим могућим условима, од оних идеалних (Богословија и епархија), до изразито неповољних (у концентрационом логору писао је на тоалет-папиру малом графитном оловком књигу *Кроз тамнички прозор*). Николај није нигде у својим делима експлицитно дефинисао филозофију, али се ипак може закључити да јој је придавао уобичајено значење. Филосо-

²⁰ Исто.

²¹ Исто, стр. 21 (упоредити: Радован Биговић, *Увод у гносеологију св. владике Николаја Велимировића*, „Свети Кнез Лазар“, Призрен, 2/1993, стр. 154; (епископ Атанасије Јевтић, *Косовска мисао и опредељење епископа Николаја*, „Глас цркве“, Шабац, 3/1988, стр. 19–25).

²² Димитрије Најдановић, *Владика Николај*, „Глас цркве“, Ваљево, 3/1991, стр. 13.

²³ Војин Марковић, *Повратак*, „Глас цркве“, Ваљево, 3/1991, стр. 21.

²⁴ Званична Црква је по смрти Николаја ћутала, иако је тада изгубила једног од највећих јерарха у својој историји. Ни црквена штампа се није огласила макар једним малим некрологом. Требало је да прође 31 година да званична црква то уради (Р. Биговић, *исто*, стр. 46). Други велики савремени српски православи теолог Ава Јустин писао је о Николају као о највећем Србину после Св. Саве. Истовремено, пребацивао је званичној цркви што десет година није издала парастос највећем српском владици (*Ава Јустин о владици Николају*, „Глас цркве“, Шабац, 2/1987, стр. 22 и 26).

²⁵ „Глас цркве“, Ваљево, 3/1991, стр. 33–36.

²⁶ Исто, стр. 36–39.

²⁷ *Физичка смрт и сахрана еп. Николаја*, „Глас цркве“, Ваљево, 2/1991, стр. 29.

²⁸ *Беседа еп. Банатског Амфилохија*, „Глас цркве“, Шабац, 3/1987, стр. 30.

²⁹ „Глас цркве“, 3/1991, стр. 29–31.

³⁰ Исто. Амфилохије пише да се отац Јустин само један дан молио за покој његове душе, а после тога му се обраћао као светитељу молитвом: „Свети оче Николаје, новојављени просветитељу Српски, моли Бога за нас...“

фија је теоријско и кохерентно мишљење (мишљење мишљења).³¹ Владика је заступао мишљење да колевка философије није античка Грчка, већ Индија. Тог уверења били су и његови бројни савременици, односно значајан број философа од 19. века па до садашњих дана. Индија је мајка свих философија.³² Трансцендентност је особина Истока, натурализам Запада.³³

Николајеви ставови према философији, науци и теологији показују да је био веома критичан према космоцентричним и антропоцентричним философијама. Теоријској и спекулативној философији, која је одвојена од живота, супротстављао је другу филозофију, изразито егзистенцијалистичку и персоналистичку. Свакако, ти појмови су схваћени у библијској традицији. У тој философији понекад се виде трагови Бергсона, Кјеркегорда, Јасперса, Његоша, Достојевског и Толстоја. Као подстицај су му служили древна индијска мисао и експресионизам и мистицизам Димитрија Митрановића.³⁴ Наравно, доминантни утицај имала је Библија.

Истинита и права философија, сматрао је владика Николај, захтева велику припрему, која се не састоји само у марљивом и дуготрајном образовању и вежбању ума, већ првенствено у аскетском подвигу. Подвижништво је неопходна претпоставка философије. Тиме је изнео класичан православни исихастички став о философији.³⁵

Рат у мисли владике Николаја

У америчком граду Вилиамстауну, 1927. године, окупиди су се представници многих народа на конференцију посвећену могућности мира међу људима. Њима је владика Николај посветио књигу с упечатљивим насловом *Рат и Библија*, у којој је навео најважније ставове о том питању. То је књига, како је оценио приређивач Николајевих сабраних дела, на коју ће се у време затишја гледати с равнодушношћу, но која ће се у време ратне буре тражити и читати с разумевањем. Агресија НАТО-а на СР Југославију те тезе поново актуелизује, баш онако како је приређивач и наговестио. Наиме, владика Николај је предвидео да ће избити нови рат (Други светски) о чему су сведочили: 1) јавне и тајне ратне припреме многих народа; 2) ратни буџети; 3) ужурбана производња оружја; 4) повећања војски; 5) ужурбана изградња ратних бродова и других оруђа; 6) ангажовање појединих научника од стране влада; 7) тајни савези, и 8) разграната шпијунажа.³⁶ На основу тих показатеља владика је тврдио да рат започет 1914. још није завршен, те да идеја о новом рату доминира у психи многих народа и држава,

³¹ Р. Биговић, *Од свечовека до богочовека*, исто, стр. 126.

³² Н. Велимировић, *Изнад Истока и Запада*, исто, стр. 802.

³³ Исто, стр. 795.

³⁴ Р. Биговић, *Од свечовека до богочовека*, стр. 137.

³⁵ Видети: Вера Георгијевска, *Философија исихазма*, „Градина“, Ниш, 1997.

³⁶ Владика Николај, *Рат и Библија*, Сабрана дела, књ. V, Диселдорф, 1977, стр. 186–187.

што баца у сенку разговоре о миру, као и да са финансијског аспекта рат већ траје. Опис тог рата јесте питање које је потом заокупљало мисли владике Николаја. Он је тада тврдио да ће нови рат „бити рат потпунице лишен милости, поштења и витештва“.³⁷ „Јер будућим ратом неће се циљати само победа над противником него истребљење противника. Потпуно уништење не само бораца него и целе њихове позадине, њихових родитеља, деце, болесника, рањеника и заробљеника, њихових села и градова, стоке и кошева, железница и друмова!“ Сам рат имаће још једну препознатљиву карактеристику – безидејност свих зараћених страна и међусобно неповерење међу војницима под истом заставом. Јер, тај рат се неће водити ни у име вере, ни у име слободе, нити у име домовине и нације, него у име мржње и борбе за моћ.

Узроке таквог рата, према владици Николају, требало је тражити не у атентату у Сарајеву (такви „нису ни мало квалификовани да нам објашњавају узроке будућег рата“), него у Светом писму. „Не постоји ниједна философија рата која би могла дати задовољавајуће одговоре о *узроцима рата и предвидети* победу или пораз једне ратујуће стране. Такве одговоре и таква предвиђања само Библија може дати“.³⁸

Прва крв која је злочиначки просута на земљи, према Библији, била је крв брата (прича о рођеној браћи Каину у Авељу). То је симболично за све злочине човека над човеком до краја историје. Иако су Каин и Авељ били браћа по крви, нису по духу. Јер, док је Авељ веровао у Бога и понашао се према његовим заповестима, дотле је Каинов дух био помрачен завишћу. Тиме се отворила историја рода људског на земљи: братоубиством из зависти! Из свега тога владика изводи следеће закључке:

- постоји један неумитан закон греха;
- рат човека против човека последица је рата човека против Бога;
- рат родитеља противу Бога продужују деца ратом један против другог;
- милост Творчева ублажава закон греха и тиме омогућава продужење рода људског на земљи.³⁹

Анализирајући ратове описане у *Светом писму*, Николај је дошао и до следећих закључака: да они који ратују за пљачку у почетку успевају; да пљачкаши у почетку успевају не због своје моћи него због грешности онога народа на који ударају; да праведници Божји побеђују непријатеља.

У рату је веома важна личност и морални лик главнокомандујућег у војсци. „Чувати се од сваке зле ствари у рату, нарочито од прелубе представља основно правило ратног морала неискварених сељака балканских до данашњих дана“. „Војсковођа вулгарног карактера не односи победу. Вулгаран војник у рату гине без славе, *Рат је мој*, говори

³⁷ Исто, стр. 188.

³⁸ Исто, стр. 192.

³⁹ Исто, стр. 193.

Господ“.⁴⁰ Дакле, да би рат био успешан потребно је избећи како телесну тако и духовну прељубу (промену религије, клањање идолима...), тј. отпадање од Бога истинитога и припадање ка боговима лажним, те да обе врсте прељубе доносе несрећу у рату.

Николај је посебно инсистирао на томе да у рату пљачка доноси пораз, тј. да пљачка не сме да буде циљ рата. Такође, говори и о томе да морални лик народних старешина (политичари) утиче на ратни исход. Јер „греси старешина народних проузрокују и губе рат“, и да због „греха и безакоња богоборних старешина народних страда и сам народ и пропада држава, самосталност и слобода народна?“

Анализирајући судбину седам народа владика Николај је закључио:

– да ниједан народ не може грешити против закона Божјег и живети у миру;

– да је грех агент рата, и да ма колико се један грешан народ показао мирољубивим, рат на њега мора доћи;

– да за казну једнога богоодступног и богоборног народа Бог употребљава понекад народе из велике даљине.

И како се, потом, замеће клица рата у миру, пита се владика Николај.

„Кад би наш живот у миру био богоугодан, до рата извесно не би дошло... *Безбожни мир је колевка рата.*“⁴¹ „Многи Хришћани у Европи и Америци, који су у време рата журно хитали у цркву и пре почетка богослужења, само да би ухватили место, почели су после рата хладнети према вери и отпадати од вере у Бога. Кад их опоменете, они иронично одговарају, како је вера постала ствар несавремена!“⁴² Према томе, *узроци будућег рата су у богоотпадништву и идолопоклонству хришћанских народа или њихових старешина.* Ако би покушали да дамо аксиолошки осврт на претходне мисли владике Николаја, морамо нагласити да је он рекао својеврсне истине философско-богословским језиком. Наиме, садашњи научници увиђају значај „вере отаца“ за опстанак нације, и то све више истражују и описују. Тако, на пример, савремени руски философ Шафаревич, у својој знаменитој (међу православнима) студији *Социјализам као појава светске историје*, наводи да је *задатак државе да штити духовност нације, посебно религију.* Наравно, та теза ће међу секуларизованим светом наићи на згражавање. Али, као аргументе он наводи резултате истраживања судара тзв. примитивних народа с Европејцима, тј. савременом цивилизацијом. „Већина етнографа слаже се у томе да је основни разлог изумирања тих народа био не физичко истребљење или експлоатација од стране Европејаца, не заразне болести и алкохолни напитци, већ рушење њиховог духовног света, религије и ритуала који су их везивали за живот.“⁴³ Дакле, ако

⁴⁰ Исто, стр. 196.

⁴¹ Исто, стр. 232.

⁴² Исто, стр. 233.

⁴³ Игор Шафаревич, *Социјализам као појава светске историје*, „Светигора“, Цетиње, 1997, стр. 363.

човеку одузме његово праисконско, његов систем вредности, који, свакако, има и свој философски, теолошки, социолошки итд. аспект, он је подложен деструкцији.

На истом трагу је и В. И. Курашов, који доводи у везу загађивање човекове менталне средине (религије) и смрт, односно улогу државе у друштву. Курашов пише: „Загађење човекове менталне средине, сфере његове свести и духа, знатно је погубније за човека од загађења биосфере. Човек може да изгуби свој дух и умре као човек још док је физички жив.“⁴⁴ Затим указује на прожимање (не)културе и (улоге) државе у друштву: „Узајамно прожимање различитих култура може се развијати у позитивном правцу, у правцу њиховог узајамног богаћења, уз очување свих вредности сваке од њих, и у негативном правцу, у правцу потискивања вредности једне културе од стране вредности, а понекад и лажних вредности друге културе. Чак ни праве вредности једне културе нису увек прихватљиве и благотворне за другу културу и управо стога је сваки притисак у тој области погубан“.⁴⁵ На том месту мора да се појави држава, која поред заштите материјалних ресурса, регулисањем друштвених односа итд., мора да буде и заштитник културних и духовних вредности и ресурса ради обезбеђења позитивних услова за живот народа. Нагле интеграције или појава феномена перманентних и манијакалних реформи доводе до дезорганизације друштвеног организма и бремените су, запажа Курашов, ако не пропашћу народа, а оно његовим изрођавањем као духовно-културне средине.⁴⁶

Владика Николај о Европи

У његовом основном приступу европској култури осећа се велики утицај Достојевског, посебно до 1920. године. У том периоду Европа га је привлачила, па зато има толерантан однос према њеној култури, премда је и тада био критичан.⁴⁷ Посебно је био критичан према Аустрији, за коју је сматрао да није европски изузетак, него маска, врхунац европске лажи.

„– Куда ходиш војниче српски?

– На Аустрију.

– Познајеш ли је? Слушај:

„Ми смо после петстогодишњег ропства васкрсли, она је остала у уверењу да смо ми мртви. Ми смо од једног турског пашалука створили државу, она се смејала над нашом државном грађевином као над деčјом играчком.

„Ми смо сто година подизали школе и цркве, она нас је називала варварима и хијенама. Ми смо се сто година трудили надчовечанском

⁴⁴ В. И. Курашов, *Екологија и есхатологија*, у зборнику *Судбина света с религијске и научне тачке гледишта*, „Бели анђеол“, Шабац, 1997, стр. 11.

⁴⁵ Исто, стр. 12.

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ Р. Биговић, *Од свечовека до богочовека*, исто, стр. 360.

моћи, да европску културу схватимо и у своју земљу пресадимо, она је земљу нашу сликала као разбојничку пећину...

„Шарена је сва споља као вашарска шатра, но где је год претом дохватите ту се провали чир од лажи. Њена дипломатија, њена журналистика, бирократија, хришћанство, цео државни систем, све лаж, лаж. Она је лаж и отац свију лажи, које су се икада у Европи чуле о нама.“⁴⁸

Такав однос Аустрије према Словенима, посебно Србима, није био усамљен. И Француска и Енглеска су имале своје антисловенске представе. Нарочито када је почео устанак Јужних Словена, тј. Срба за ослобађање од Турака.⁴⁹ Тај српски устанак Николај назива *устанак робова*, а он је у Европи дочекан молитвом: „Нека би Свемогући дао победу отоманском оружју“.⁵⁰ Та молитва образложена је *страхом од панславизма*. О томе Николај пише: „Ваше питање гласи: Зашто се Западна Европа, не изузимајући ни Енглеску ни Француску па чак донекле ни Америку, плашила кроз цело столеће од тако зване *Словенске опасности*? Мој одговор гласи: Зато што су господари, у којих су Словени робовали, слутили, и већ осећали, устанак робова... Ко је измислио панславизам и објавио га свету? Пангерманисти. (...) *Пангерманизам је постојао и постоји, док панславизам нити је постојао нити постоји*. Оно што постоји јесте словенофилство“.⁵¹

Током боравка у Енглеској одржао је неколико предавања, у којима је Енглезима представио своје виђење света и Европе. „Моја теза је једноставна и јасна. Ја тврдим: Европа није више центар и средиште светске цивилизације... Европа је у 18. веку престала да буде центар најнапредније светске цивилизације. Она сада посрће и тетурa по самој ивици провалије сопствене пропасти, похлепно се хватајући час за ове,

⁴⁸ Владика Николај, *Аустрија-маска*, Сабрана дела, књ. III, стр. 20.

⁴⁹ Академик Милорад Екмецић (*Година 1806. у српској револуцији*, у зборнику *Бој на Мишару, 190 година касније*, Народи музеј, Шабац, 1997. стр. 35–43) говори о томе како се Наполеон Бонапарта противио српској револуцији и ослобађању од Турака. Чак је изјавио султановом посланику да је Далмација запоседнута због Турске. Његов министар спољних послова Таљеран је у исто време објаснио да су у Пожунски мир, окупацијом Далмације, унесене одредбе корисне за Турску. Његови пукови су ушли у Книн 16. фебруара 1806, затим одмах у Сплит и 8. марта у Макарску (стр. 35). „Наполеон је страховао од српске државне аутономије и наметао јој статус покрајинске аутономије султановог царства“. А када је Карађорђе, ипак, створио српску државу, за Наполеона је то био знак за узбуну. Зато је покушао да продором преко Црне Горе помогне Турцима и угуши српску буну, али је био спречен од руске морнарице и црногорске пешадије. Тада је Наполеон помогао реформи турске војске и дао јој своје чувене топове („*Grebeauval*“), којима је добијао своје чувене битке. Наполеон је нудио војну помоћ за разбијање српске опсаде Београда, па чак и маршовање Мармоновог корпуса за окупацију Србије. Брзина којом су Срби заузели варош и тврђаву то је онемогућила. Када ни то није помогло, организовао је заверу за убиство Карађорђа. Из тог времена остала је и претња Наполеонова Србима да ће их уништити за пример осталим народима у Турском царству (о улози француског оружја и војних саветника у сламању Првог српског устанка видети зборник *Споменица војводе Стојана Чупића*, Салаш Ноћајски, 1997).

⁵⁰ Владика Николај, *Устанак робова*, Сабрана дела, књ. III, стр. 36–37.

⁵¹ Исто, стр. 40 и 41.

час за оне променљиве вредности. Европа је помрачила извор светлости, изгубила прави пут и постала несигурни водич човечанства у будућност“.⁵² У последњих 150 година Европа је пролила више људске крви него цела Азија у последњих хиљаду година,⁵³ каже владика и закључује: „Очигледно је да су европски народи изгубили духовну подлогу свога живота. Другим речима разорена је покретачка снага која ствара цивилизацију... Европа данас стоји на самом рубу сопствене пропасти. Свет се само може заваравати са материјалним напретком. Али, потпуно је сигурно да ни једна цивилизација у историји није пропала због глади за хлебом, већ због духовне глади“.⁵⁴ Када је говорио о *Стварности и обмани мира* владика Николај је опет уочавао лаж: „Кад се на европском континенту говори о слободи и о еманципацији загледајте се у корен тога и видећете да је све то лажно – да је и даље крајњи циљ – потлачињавање других, мање организованих и мање еманципованих,“ а нешто даље је записао: „Имајући све то у виду кад говоримо о европској цивилизацији не можемо а да не кажемо да то није цивилизација слободних људи, него више робова или у најмању руку бораца за слободу. *Јер притајено потлачињавање ходи међу људима у новом руху али увек по истој циновској мери и тежини*“.⁵⁵

У свом познатом раду *Рат и Библија*⁵⁶ Европу назива Вавилоном⁵⁷ и прориче јој нови рат: Европа је чак зрелија (од САД, примедба З. М.) за рат.⁵⁸ Међутим, Николај није штедео ни Америку: „О, ви Американци, о ви Европејци! Како сте много страдали и како ћете много још страдати! *Сва такозвана култура ваша свела се на борбу за моћ, за надмоћ*“.⁵⁹ И није погрешно. Догодио се Други светски рат, а после њега наставила се борба за моћ, тј. надмоћ. Ученици су и овога пута, изгледа, понављали и из страдања ништа, или скоро ништа, нису научили.

У књизи *Земља недођија, једна модерна бајка*⁶⁰ Николај Европу назива „земљом недођијом“. Земља недођија означава земљу среће коју су политички агитатори увек обећавали, а никад видели пре смрти. На питање саговорника (Немца) да ли тако мисли и о политичким партијама и теоријама у целој Европи, Николај одговара: „Да, у целој Европи, какве су оне сада“.⁶¹

За Николаја је узрок европског лудила у европским материјалистима и агностицима, који теже да остваре своје идеје. „Кад би европски материјалисти и агностици скривали своје лудило у себи, и држали своју несрећу само за себе, они би били мале штеточине. Али је особина

⁵² Владика Николај, *Духовни препород Европе*, исто, стр. 744.

⁵³ Исто, стр. 751.

⁵⁴ Исто, стр. 751–752.

⁵⁵ Владика Николај, *Стварности и обмане мира*, стр. 764.

⁵⁶ Овде је наводимо према *Сабраним делима*, књ. IV, „Химелстир“, 1984.

⁵⁷ Исто, стр. 182.

⁵⁸ Исто, стр. 181.

⁵⁹ Исто, стр. 183.

⁶⁰ *Сабрана дела*, књ. XII.

⁶¹ Исто, стр. 13.

лудила да учи друге, и несрећа да се прошири. Гоњени руком немира они се намећу друштву за учитеље и вође“.⁶² Иако се Европа развија и напредује у материјалном и техничком смислу, етика виче: *НЕ ТИМ ПУТЕМ*. Међутим, Европљани су наставили тим путем, па је Николај написао нови рад, са метафоричним насловом *Разговор са ђаволом*, у којем пише: „А ти још верујеш у одржање Европе! Велиш, постоје велике народне масе у Европи што се Њега држе? Знам ја то. Али све ћу ја то привести у свој обор као глупу стоку, како моји верни докторанди и називају те народне масе, које они хоће да васпитавају и преваспитавају, наравно на зло и по мом рецепту“ – вели ђаво.⁶³ Да ли је, дакле, модерна Европа дело Сатане?⁶⁴

Николај у раду *Жетве Господње*⁶⁵ поново размишља о Европи: „Двадесети век је феноменалан мимо све минуле векове у томе што милиони људи путују а не знају камо путују, не знају циљ свога животног путовања. Зар се такви могу назвати нормалним? Па још и хришћанима?

„У незнању ова људска бића, жедна среће и заведена погрешним теоријама и лажном пропагандом, сматрају најближу станицу, или постају, циљем свога животног пута. А те станице носе привлачан назив: Култура, Прогрес, Цивилизација, Срећа, Хуманитет, Земалски рај, итд. Међутим, све се оне могу назвати општим и правим именом: Разочарење.“⁶⁶ Оно што нуди спас јесте византијска цивилизација, која је „најдуховнија и најнебеснија цивилизација на земљи.“⁶⁷

У своме знаменитом делу *Изнад Истока и Запада* Николај много више пажње посвећује Европи и месту српског народа у њој. „Кад говоримо о Западу ми мислимо опет на кућу подељену унутра у самој себи. То је папизам и антипапизам (у разним облицима протестантизма). Ово су два пута западног човечанства, оба погрешна.“⁶⁸ У сусрету са таквим Западом Срби су *подлегли*: „И кнез Милош и Љубица, па чак и Вучић, увиђали су опасност од 'немачкара' али им нису могли одолети. Викали су и претили, али пробијену брану нису могли учврстити. Кнез Александар је подлегао утицају Запада безвољно и малодушно; кнез Михаило драговољно, а краљ Милан свим срцем и душом“.⁶⁹

Иако је Западна Европа увек мислила лоше о Србији,⁷⁰ Турци су

⁶² Исто, стр. 18.

⁶³ Исто, стр. 35.

⁶⁴ Питање да ли се сатана на Западу враћа, да ли је мода или вера, актуелније је него икада. Тако познати словеначки психолог Јанко Бохак, у свом раду *Se hudič vlača* („*Naša družina*“, Ljubljana, št. 1, 1999. str. 20), пише: „Не претерујемо, ако поред алкохола и дроге у сатанизму видимо нову опасност, нови облик омамљивања“. А у зборнику који је приредио Ђакон Иван Глушчанин *Сатанизам – мода или вера?* (Београд, 1998), има неколико радова преведених са немачког и словеначког на основу којих се читалац може уверити колико је Николај добро опажао процесе и појаве у Европи свог времена.

⁶⁵ *Сабрана дела*, књ. XII, стр. 206.

⁶⁶ Исто.

⁶⁷ Исто, стр. 220.

⁶⁸ Владика Николај, *Сабрана дела*, књ. XII, стр. 795.

⁶⁹ Исто, стр. 799.

⁷⁰ О томе Николај сведочи на више места. „Од цивилизације Средње Европе, ми смо примили мало светлости са много сенки“ (*Енглеска и Србија*, књ. III, стр. 636; исто и у раду *Место Србије у светској историји*, књ. III, стр. 417).

предали кнез Михаилу кључеве од градова, а кнез Михаило почео је предавати кључеве српске духовне самосталности Западу. Последњи Обреновићи и Карађорђевићи ту су предају довршили. И те кључеве Запад држи у својим рукама и царује над Србијом“.⁷¹ А што је најгоре, Николај сматра да Запад не може да реши економско питање савременог света па ни своје: „Проблем економски није могла решити ничеанска Европа – а таква је била сва западна Европа – њега ће решити само словенско православље, непретенциозно, ненаучно“.⁷² И ко се бунио против драговољне предаје Западу? пита Николај. „Црква православна са сељачким народом својим. Кроз цео деветнаести век свештеници су српски викали и писали: 'Трули Запад! Трули Запад! Бранимо се од трулог Запада!'“

Западњаци – бели ђаволи

„Част нека је свештенству српском. Част сељачком народу српском! Срам на безглаву госпуду српску.“⁷³

Међутим, српски свештеници су исмевани због свог одлучног става против јеретичког Запада. Свештеници су исмевани као „русофили“ и „назадњаци“.⁷⁴ Ту се долази до кључног питања, а то је *зашто је Запад труо, односно јехтичав* (туберкулозан), како то вели владика Николај. На то питање Николај одговара: „У ствари хришћански Запад нема смисла за философију. Историја западне философије јесте историја највећих заблуда у прошлости човечанства.

– На Истоку влада мир, на Западу немир.

„Мир почиње у човеку па се шири на друштво. И немир почиње у човеку па се шири на друштво.

– На Западу је немир. Тај немир створила је машта учених западњака, која их је љуто заварала. Машта им је поништила сва решења, којим су живели у миру претци њихови, и сва праисконска питања отворила поново као рашчешане ране. Због тога је на Западу све постало питањем,... Све је само питање и питање (...) Ниједно питање западна наука није решила. Јер је западна наука челична четка у рукама антихриста, четка што раздире старе ране и отвара нове.“⁷⁵

⁷¹ Владика Николај, *Изнад Истока и Запада*, исто, стр. 799.

⁷² Владика Николај, *Словенско време*, књ. III, стр. 211.

⁷³ Н. Велимировић, *Изнад Истока и Запада*, исто, стр. 799.

⁷⁴ Исто. О ширем схватању Европе у православној богословској мисли видети код о. Гергије Флоровски (*Европа, Свети оци и унутрашње памћење цркве*, „Теолошки погледи“, Београд, 1–4, 1991), где се каже да и независност од Запада не значи и истинско ослобођење. Оно је дубља, онтолошка категорија; епископ Атанасије (Јевтић), *Хришћанска визија Европе из православне перспективе*, реферат на V европском екуменском сусрету у Сантјаго де Кампосла, Шпанија, 12–18. новембар 1991, „Богословље“, Београд, 1–2, 1991. Епископ Данило (Крстић) у интервјуу Владимиру Димитријевићу такође говори о православном виђењу Европе: *Знаци времена и знаци наде*, манастир Хиландар, Београд, 1997; Т. Мангала, *Кад би Европа имала дух Свете Горе*, „Православни мисионар“, Београд, 1, 1998).

⁷⁵ Исто, стр. 804.

Ипак, најзначајније мисли о Европи Николај је написао за време заточеништва у злогласном концентрационом логору Дахау, код Минхена, у Немачкој. У том делу Николај је почео своје мисли о Европи размишљањем о Југославији: „Југославија је значила *пркос Христу*, пркос Светом Сави, пркос Српству, пркос српској народној прошлости, пркос народној мудрости, и народном поштењу, пркос свакој народној светињи – пркос и само пркос“.⁷⁶ Као пркос Богу морала је пропасти, и пропала је.

А Европа? О њој Николај беседи: „Некада се апостол Павле тужио на Јевреје што не живе на Божјем закону, говорећи: *јер се име Божје због вас хули међу незнабошцима* (Рим. 2,24). У наше дане рекао би свети Павле јеретицима и безверцима европским: *име се Христово због вас хули међу незнабошцима на све стране, и у Африци, и у Индији и у Китају и по осталима*. Јер догађа се оно што је Господ говорио за Јевреје: *Где год дођоше оскврнише свето име моје* (Језек. 36,20). Сви незнабошци мрзе Христа због хришћана. Сви га одбацују јер чују од хришћана како га се и они сами одричу у име своје културе. А културне и крштене западњаке називају белим ђаволима. Трагом тих белих ђавола, тих поклоника културе, нових идолопоклоника пошли су и многи синови српски“.⁷⁷ Јер, култура је за Николаја ново незнабоштво, ново идолопоклонство. Због слеђења тих Европејаца, који су одавно објавили рат Христу, и ми смо пропали, тј. Југославија. „Али, авај Боже,“ говори владика Николај, „ми смо пошли за онима који су споља као нашарани гробни споменици, а унутра су мртве кости и смрад“.⁷⁸

Африка и Азија, вели Николај, називају Европејце белим демонима, према томе, *они би могли Европу назвати Бела Демонија. Назвали би је Бела због боје коже, а Демонија због црне душе*. Јер се Европа одрекла јединога правога Бога и заузела престо и став римских ћесара. И као римски ћесари пред пропаст Рима, објавила је свима народима на земљи, да се свако може клањати својим боговима како зна и уме, *Европа ће то толерисати, али да се сви морају клањати њој као врховном божанству, било под именом Европе, било под именом културе*.⁷⁹

Узрок мрачне трагике западног човечанства, који, ево, за кратко време изазива два светска рата, према Николају, може се објаснити тиме што су *изабрали Барабу уместо Христа*.⁸⁰ Зашто се догодио тај избор на Западу? Одговорност за њега пада, према Николају, на науку

⁷⁶ Н. Велимировић, *Говори српском народу кроз тамнички прозор*, исто, стр. 192.

⁷⁷ Исто, стр. 200. Е. В. Ешман (*Проблеми европске црквене политике, у Хришћанство и политика*, „Бели анђео“, Шабац, 1998. стр. 31 и даље) говори о појави свештеничке демоније на Западу која је мимоишла источно хришћанство. Она се огледа у тражењу политичке и социјалне власти свештенства. Изгледа да је владика Николај то проширио и на западне хришћане.

⁷⁸ Исто, стр. 206.

⁷⁹ Исто, стр. 274.

⁸⁰ *Кога хоћете да вам пустим: Барабу или Исуса? Али на превелико изненађење многобожца Пилата повикаше у глас једнобожни Јевреји: Барабу, Барабу! (бунтовник и крвопија) ... А шта ћу учинити са Исусом? На то једнобожци залажаше као гладни шакали: Распи га! Распи га!*

и научнике: „Тешки смрадни гасови од лажних наука (преко истих таквих учитеља, гуруа, проповедника...) затровали су сав ваздух на Западу.⁸¹ Европа живи у зачараном кругу проналазака. Ко изиђе с неким новим проналаском, тај се оглашава за генија. Ко пак опсује туђе проналаске, тај се оглашава за доктора науке. Проналасци су европски многобројни, скоро безбројни. Но ни један од тих проналазака не чини човека бољим, поштенијим и просвећенијим. Европа за последњу хиљаду година није се јавила ни са једним јединим проналаском у области духовној и моралној, но само у области материјалној. Проналасци европски довели су човечанство на обронак пропасти...⁸² Зашто? Зато што Европа све своје проналаске у току последњих двеста година употребљава за своје самоубиство у светским ратовима, на злочин, на мржњу, на рушење, на превару, на изнуђивање...“⁸³

Иако је Европа презрена од свих континената она је и даље истрајавала на политици да Христос није чудотворац, него она – Европа. „Ја сам пронашла бусолу, ја сам избројала звезде, ја сам израдила микроскоп и телескоп... ја сам богиња проналазака машина, парних бродова и железница, електричних справа и направа, ја проналазачица телеграфа и телефона, и радија и телевизије. Ја па ја, па ја, па ја! Ја сам у овом веку главни чудотворац. Не постоји више Бог чудотворац; то је бајка старих групих времена. Постоји само Европа као чудотворац“.⁸⁴ Словени су претежно били полигон те политике. „*Чинити зло, то је постала страст Европе. Тиранисати, светити се, плачкати, превозносити се, уништавати, речју чинити зло у томе је врлина*“.⁸⁵

Како они схватају културу? Појам културе, каже владика, код њих се састоји у поштовању твари, тј. видљиве природе, и служењу њој већма него Творцу природе. Смртни богови и обожена природа! То је за сада последња станица западног човечанства у незадрживом и вековном срљању са висина Христових у табор сатанин. То је врхунац изједначења крштених људи на Западу са негдашњим паганизмом римским и садашњим азијским. Хиљаде књига годишње објављују они све у славу великих људи и у похвалу своје културе, и хиљаде новина дневно стоје у служби исте пролазне лажне славе и у служби похвале човечијих дела под надувеним именом културе.⁸⁶ „Јер, кад мишљаше Европа да је културна, она подивља. И кад мишљаше да све зна, она полуди. И кад мишљаше да је врло јака, онда беше ништавна као паучина“.⁸⁷ Та Европа се хвали културом, она се хвали не неким, него нечим, јер и други народи имају своју културу, те им европска није потребна. Неки, пак, народи, „као Индијани и Кинези“, имају културу

⁸¹ *Говори...*, стр. 214. Очигледно да Православље није безгрешно када је у питању Европа, пошто је и оно учествовало у стварању европске културе. О томе опширније: Панајотис К. Христу, *Учешће Византинца у формирању европске културе*, „Теолошки погледи“, Београд, 1–4, 1996.

⁸² *Исто*, стр. 274.

⁸³ *Исто*.

⁸⁴ *Исто*, стр. 279. Упоредити: *Бити и радити*, исто, стр. 519.

⁸⁵ *Исто*, стр. 278.

⁸⁶ *Исто*, стр. 217.

⁸⁷ *Исто*, стр. 234.

много лепшу, разрађенију и утањчанију од европске културе, због чега мрзе и презиру европску културу. Зато каже: „ако се Европа хвали културом, она се хвали ничим“.⁸⁸ То брине Николаја, јер он жели да се Европа хвали хришћанством као својим најдрагоценијим наслеђем и највећим достојанством. И сада се долази до кључног питања: *шта је Европа?*

За владiku Николаја Европа је похот и памет. Обоје човечје: човечја похот и човечја памет. А то двоје олично је у папи и Лутеру. Шта су, дакле, Европа, папа и Лутер. Засићене људске похоте до врхунца, и засићене људске памети до врхунца. *Европски папа је људска похот за влашћу. Европски Лутер – људска решеност да све објасни својом памету.* Папа као владар света и научник као владар света. То је Европа у суштини својој, битно и историјски.⁸⁹

Христос или Европа?

„Папизам се служи политиком, јер тако се само долази до власти. Лутеранизам се служи философијом и науком, јер тако мисле доћи до памети. Тако је похот дигла рат против памети и памет против похоти. То је нова вавилонска кула, то Европа. Али је у наше време устало ново поколење европско, које је венчало похот и памет у атеизму а одбацило папу и Лутера. Сад нити ко скрива похот нити хвали памет. *Људска похот и људска памет венчани су у наше дане и створен је један брак који није ни католички ни лутерански, него очигледно и јавно сатански. Данашња Европа није више ни папска на лутеранска. Она је изван тога и ван тога.* Она је скроз земаљска, и без жеље да се пење на небо ни са пасошем непогрешивог папе нити пак уз лествице памети протестантске“.⁹⁰

Ако би се историја последња три столећа – 18, 19. и 20, хтела назвати једним правим именом, онда се не би могло наћи подесније име него: *Протокол суђења између Европе и Христа.* Јер, за триста последњих година ништа се у Европи није догодило што није имало битне везе са Христом Богом. На суду између Христа и Европе стварно се збива следеће: Христос говори Европи да је она у његово име крштена и да треба да остане верна њему и његовом јеванђељу. На то оптужена Европа одговара:

– Све су вере једнаке. То су нам рекли фаранцуски енциклопедисти... Европа толерише све вере као народне сујеверице због својих империјалистичких интереса, но сама она не држи се ни једне вере. Када постигне своје политичке циљеве, онда ће се она брзо обрачунати са овим народним празноверцима.

⁸⁸ Исто, стр. 245. (упор. Тако је говорио Заратустра, стр. 542–556).

⁸⁹ Исто, стр. 236.

⁹⁰ Исто. Упоредити: Драган Суботић, *Православље изнад Истока и Запада у богословској мисли Николаја Велимировића и Јустина Поповића*, у зборнику: *Шта нам нуди православље данас*, (приредила Гордана Живковић), „Градина“, Ниш, 1993, и Драган Суботић, *Епископ Николај и православни богомољачки покрет*, „Нова искра“, Београд, 1996.

На то Христос с тугом пита: „Како можете, ви људи, живети само империјалним, тј. материјалним интересима...“⁹¹ Дакле, пита Николај, по ко зна који пут – шта је Европа? „То је други Јерихон. Првенац Европе јесте папа а мезимац Европе јесте безбожник. Речено је за стари Јерихон, кад је проклињан, да ће на првенцу своме засновати нови Јерихон а на мезимцу своме поставити му капију“ (Исус Навин 6,26).

Шта је Европа? Јерес. То је јерес. Најпре папска архијерес, потом лутеранска јерес, па калвинска, па суботарска и тако скоро без краја. Конац свих тих јереси завршава се атеизмом, тј. безбожницима европским... Како може такав град опстати? „Како може служити за углед тај нови Јерихон? Никоме осим глупацима.“⁹² Али откуда да се међу глупацима нађу Срби“, пита се Николај.

За Николаја је проблем то што његова браћа не виде и следе ту и такву Европу. Зато он тражи да се они (његова браћа) изјасне: да ли су уз Европу или Христа? Уз смрт или уз живот? Саветује да се изабере живот. Када је Србија у питању и ту Николај предлаже решење. „Србија је сусед Европе, али Србија није Европа. Нека помогне Европи, ако хоће и може, али нека се не улева у Европу и не губи у Европи. Потребно је поћи путем отаца наших и нећемо се преварити. Услов да се то деси је да се Срби врате на прави пут пре Европе и мимо Европе“.⁹³ А ти Србијо, пита владика, куда си пошла за Европом? „Ти никада ниси ишла њеним путем и никад за њом. Ти си имала своју мисао, своју веру, свога Господа и свој пут. Назад, на своје, ако хоћеш да се спасеш и живиш“.⁹⁴ Али Србија се застидела и заруменила, јер је и она пошла за Европом. Удружила се с отпадником. Повела се за блудницом. „Ако ћеш променити свој пут, нека си благословена“⁹⁵ – тек тада!

Закључак: ка савезу православних народа Балкана и Русије

Николај је заговарао сасвим другачије решење за балканске народе, посебно за Србе. „Карађорђева идеја о савезу слободних народа Балкана запечаћена је Вождовом крвљу у Радовању и чекала је своје остварење до сада ето 120 година. Но то је идеја велика и спасоносна, те ће се с Божјим благословом и остварити, ако је сви Балканци прихвате“.⁹⁶ Савез балканских народа није једини политички циљ Николајев. Он заговара да се ти народи, после свог уједињења, удруже са Русијом. Тако у свом раду *Србски народ као Теодул*, то отворено и каже: „Царство балканских народа са царством свете Русије – не Русије перуске и чивутске, него свете православне Русије – може донети целом човечанству срећу и остварити оно мистично хиљадугодишње царство

⁹¹ Исто, стр. 269–270.

⁹² Исто, стр. 323–324.

⁹³ Исто, стр. 250 (упоредити: Ниче и Достојевски, Светосавски говор Др Ник. Велимировића у Богословији Св. Саве 1912. године).

⁹⁴ *Говори...*, стр. 336.

⁹⁵ Исто, стр. 280.

⁹⁶ Н. Велимировић, *Србски народ као Теодул*, Сабрана дела, књ. V, стр. 681.

мира на земљи, које се показало на патмосу у визији ономе славном апостолу визионару, светом Јовану Евангелисту. Јер тај милениум још није у историји света остварен. А оно што је суђено од Бога, мора се остварити. Ко ће остварити ако не они, који су до сада били највише мучени и презирани, сечени и гажени, т.ј. Словени и остали православни народи. Речено је србском пословицом, да на мрзану кућа остаје. А у Руским народним причама увек је презрени и 'глупи' Иванушка на крају морао спасавати своју браћу, која су се правила паметнија од њега. Тако ће православни Словени са осталим православним народима, као мрзан и презрени Иванушка, спасавати обе хемисфере света, Исток и Запад".⁹⁷

Каквим програмом? Да ли насиљем, освајањем, гордошћу, себичношћу, палежном теократијом, светском аутократијом, вашарском демократијом? „Не, него теодулијом“ – одговара свети владика Николај.⁹⁸

⁹⁷ Исто, стр. 681.

⁹⁸ Исто, стр. 682.